

2. MUČENIE SV. JÁNA /MARTÝRIUM JÁNA EVANJELISTU

(Legenda aurea)

*

Námet Mučenie sv. Jána nepatrí k vlastným apokalyptickým motívom, t.j. nenachádza sa v Jánovom Zjavení. V umení zvyčajne tvorí úvodnú scénu apokalyptického cyklu (Dürerova Apokalypsa, 1946-1498).

Prvé príbehy o Jánovej nezraniteľnosti pochádzajú už z 2.storočia a sú predohrou k príbehu Vyhnanie do Patmu. Legendu (verzia situovaná do Ríma) spomína cirkevný otec Tertullian (†230) vo svojom *martyrológiu a niektorí bádatelia sa domnievajú, že v pozadí mohla stáť Tertullianova snaha vydvihnúť Rím ako mesto mučeníkov (sv. Peter tu bol ukrižovaný a sv. Pavol s'atý) a centrum kresťanského života. Koncom 4.storočia preberá správu o Jánovom mučení cirkevný otec Hieronymus (†420) a dodáva, že sa to stalo za cisára Neróna (adoptívne meno Lucius Domitius Athenobarbus), ktorý vládol v rokoch 54-68. V 6.storočí sa epizóda stáva súčasťou cyklu Pseudo – Abdiáš a dej je umiestnený do Efezu. V 8.storočí sa príbeh Mučenia sv. Jána objavuje v *homílii mnícha a anglického historika Bedy Ctihodného (†735). V 13.storočí príbeh zaznamenáva Zlatá legenda/Legenda aurea od talianskeho *hagiografa, historika a dominikánskeho mnícha Jakuba de *Voragine (†1298) a dej sa odohráva za vlády cisára Domitiana (†96).

Podľa tohto zdroja štrnásť alebo pätnásť rokov po Ježišovej smrti zomrela aj Panna Mária a apoštol Ján, ktorý ju dovtedy opatroval, opustil Jeruzalem a odišiel do Malej Ázie. Navštevoval jednotlivé mestá, v ktorých vznikali prvé kresťanské zbory, ale najdlhšie sa zdržiaval v Efeze. Keď sa o Jánovom pôsobení dozvedel cisár Domitian, prikázal apoštola predviesť do Ríma. Tu sa ho pokúsil odhovoriť od jeho viery a keď sa mu to nepodarilo, dal ho pred Latinskou bránou vhodiť do kotla s vriacim olejom (Varením v oleji, víne alebo vode trestali v stredoveku falšovateľov, podvodníkov a kacírov. Tortúra mala byť predzvesťou utrpenia v pekle, alebo naopak, v kladnom kresťanskom vyznení, posledným prostriedkom ochranu jeho duše: pozri olej v Christologický cyklus II. : *Kristus na večeri u farizeja Šimona/Žena hriešnica*). Ján sa z oleja zázračne vynoril so zdravou kožou, dokonca omladený. Potom ho cisár poslal do vyhnanstva na ostrov Patmos.

Titus Flavius Domitian bol mladším synom cisára Vespasiana a bratom Tita Flavia, ktorý dal roku 70 zrúcať Jeruzalem. Domitian usadol na trón roku 81 a podľa všetkého mal podiel na bratovej smrti. Podobne ako Nero aj Domitian patril k slabým a nie veľmi neúspešným vládcom. Snažil sa upevniť cisárstvo obmedzovaním práva senátu a jeho vláda sa postupne menila na tyranu. Za jeho panovania sa šírili o kresťanoch rôzne poverky a predsudky prameniace zvyčajne z nepochopenia podstaty rodiacej sa viery. Boli obviňovaní z nevzdelanosti, sexuálnej zvrátenosti, incestu, zločinnosti, ba dokonca z kanibalizmu (zrejme dôsledok nepochopenia podstaty eucharistie: prijímanie posvätenej hostie a vína ako tela a krvi Pána). Domitian sa napokon stal obeťou sprisahania senátorov i svojich najbližších. Nad jeho osobou mal senát vysloviť *damnatio memoriae* - prekliatie pamiatky. Pomery za vlády Domitiana najviac ovplyvnili Zjavenie.

V námete Mučenie sv. Jána je apoštol vždy zobrazovaný ako mladý a krásny muž. Sedí nahý v kotle, zvyčajne má ruky zopnuté v modlitbe, zatiaľ čo kati mechmi rozdúchávajú oheň a naberačkou lejú olej na hlavu svätca. Tortúre prizera cisár so senátormi (reliéf Levočského oltára; 15.st.). Kaplnka San Giovanni in Olio (Sv. Ján v oleji), nachádzajúca sa za Latinskou branou v Ríme, bola postavená na údajnom mieste tejto príhody.

*

Sv. Ján patrí k veľkým biblickým postavám, často o ňom píšú kanonické texty, *apokryfy i legendy. Z nich sa dozvedáme, že bol synom rybára Zebedea a Márie Salome (pozri Christologický cyklus III.: *Zbožné ženy pri hrobe*) a bratom apoštola Jakuba Staršieho. Ježiš stretol oboch bratov na brehu Galilejského jazera a vybral si ich za učeníkov (pozri Christologický cyklus II.: *Povolanie prvých učeníkov, Povolanie Matúša*). Ján sa objavuje v Ježišovej blízkosti pri všetkých významných udalostiach: pri *Premenení, Vzkriesení Jairovej dcéry*, počas *Poslednej večere*, pri *Modlitbe na Olivovej hore*, počas cesty na Golgotu, pri *Ukrižovaní*.

Sv. Ján bol údajne prítomný aj bičovaniu, ale jeho zobrazenie v námete *Bičovanie Krista* je veľmi vzácne. Jeho postava sa objavuje aj v námete *Snímanie z kríža, Oplakávanie, Ukladanie do hrobu a Nanebovstúpenie*.

Po Kristovej smrti sa Ján podieľal na organizačnej práci v kresťanských zboroch, často sprevádzal apoštola Petra a bol medzi svedkami jeho prvých zázakov. Spoločne Petrom uzdravil chromého v jeruzalemskom chráme (Skutky 3,1-10), oboch vypočúvala židovská veľrada (Skutky 4,1-22), sprevádzal Petra na misijnej ceste do Samárie (Skutky 8,4-25) a bol pri lôžku zomierajúcej Panny Márie, zúčastnil sa jej pohrebu (Christologický cyklus I.: *Smrť Panny Márie*) a bol svedkom jej nanebovstúpenia (pozri Christologický cyklus I.: *Madona*).

Podľa tradície po mučení v Ríme cisár poslal Jána na ostrov Patmos, kde napísal knihu *Zjavenie*. Umelci zobrazujú Jána v skalnatej pustatine, ako sústredene píše. Orol, symbol jeho inšpirácie a *atribút jeho postavenia evanjelistu (pozri Christologický cyklus I.: *Tetramorf*) je pri ňom a niekedy má okolo krku zavesený kalamár v podobe rožka (legenda vraví, že diabol sa ho pokúšal orlovi ukradnúť). Niekedy (Dürerova Apokalypsa) je súčasťou kompozície Panna Mária s korunou hviezd okolo hlavy, držiaca dieťa, stotožňovaná so ženou slnkom odetou (Zjavenie 12,1; pozri kapitola *Apokalyptická žena*).

Po Domitianovej smrti, v časoch vlády cisára Nervy (96-98), sa Ján z ostrova Patmos vrátil do Efezu, kde napísal svoje evanjelium. S prácou na knihe mu pomáhal Prochor, s ktorým podľa legendy doplával na kúsku korku z Patmu do maloázijského Milétu neďaleko ústia rieky Menderes. Postava Prochora sa objavuje najmä vo východnom umení vedľa evanjelistu (miniatura v *Evanjeliári z Kilikie*, 1287).

Legendy spájajú ďalšie pôsobenie sv. Jána s množstvom zázračných príhod, vzkriesení, uzdravení a premenení obyčajných vecí vo vzácne materiály.

Zlatá legenda vypráva, ako Ján stretol v Efeze pohrebný sprievod s Drusianou, ktorá za svojho života bola kresťankou. Nasledovala život apoštolov a veľmi si želala ešte raz pred smrťou uvidieť Jána. Ján zastavil sprievod, prikázal Drusiane vstať z rakvy, ísť domov

a pripraviť mu jedlo. *Zobrazenia ukazujú vzkriesenú Drusianu, ako si sadá v rakve alebo ako neskoršie víta Jána v svojom dome.*

V apokryfných Skutkoch Jánových (3.st.) prísny filozof Kratón (pravdepodobne kynický filozof Kratón z Téb) prikázal svojim dvom mladým žiakom Attikovi a Eugéniovi rozbiť drahokamy na dôkaz pohrdania svetom. Na Jána to neurobilo žiadny dojem a naopak pokarhal mládencov, že kamene nepredali a výťažok neposkytli chudobným. Keď apoštol drahokamy zázračne scelil, mládenci sa obrátili na kresťanskú vieru. Drahokamy rozdali, ale potom čo uvideli svojich sluhov v nádherných šatách, oľutovali svoju štedrosť. Ján vzal dve vetve a okruhliaky, premenil ich na zlato a perly a podal im ich. Varoval ich však, že teraz už nezískajú svoju odmenu v nebi. Keď Jánom vzkriesený Stacteus povedal, že videl v nebi plakať anjelov nad tým, že mládenci prídu do pekla, Atticus a Eugénius prosili o zľutovanie.

Ján im odpustil a poslal ich so zlatom a perlami späť do lesa a k mori, kde sa premenili do pôvodného stavu. *Zobrazenia ukazujú mládencov, ako stoja pred Jánom so svojimi drahými kameňmi a zlatými prútmi.*

Efezskí pohania doviedli Jána do chrámu bohyně Diany a nútili ho obetovať bohyni. Ján odmietol a na dôkaz Božej moci vztiahol ruky na chrám a ten sa do základov zrúcal a socha sa rozpadla. Kňaz chrámu Aristodemos vyzval Jána k ďalšej skúške. Chcel, aby vypil čašu s jedom, z ktorej predtým odpili dvaja odsúdenci a obaja zomreli. Ján postúpil skúšku viery. Požehnal kalich a nič sa mu nestalo, dokonca oživil aj mŕtvych odsúdencov. *Námet sa objavuje v naratívnom maliarstve a Jánov kalich so zmijou sa stal emblémom. Symbolizuje kresťanskú vieru a had (niekedy nahrádzaný drakom) predstavuje Satana.*

Niektoré literárne pramene uvádzajú aj intímne scény z Jánovho života. Ján sa v Efeze dožil vysokého veku a zostal tu údajne do čias vlády Traiana (98-117). Podľa Hieronyma bol už taký starý, že ho bratia museli na kresťanské zhromaždenia nosiť. Iné zdroje uvádzajú, ako sa Ján bál, že sa kúpele zrúti, ak sa v nich vykúpe kacír, alebo ako stále vyzýval svojich nasledovníkov, aby sa navzájom milovali, čo opakoval tak často, až sa jeho poslucháči nudili. No on to zdôrazňoval, lebo "to je slovo Pánovo, a keď ho budete dodržiavať, robíte dost".

Podľa inej legendy si dal Ján vykopať pred oltárom hrob, ktorý sa naplnil mannou a vytryskol v ňom prameň. Podľa Skutkov apoštolských si apoštol v predtuche svojej smrti sám vykopal hrob v tvare kríža a je dokonca zobrazovaný, ako doň vstupuje, zatiaľ čo ho pozorujú jeho žiaci (Martín de Soria, Zaragoza, 15.st.). Na obrazoch Nanebovstúpenie Jána očakávajú apoštola v nebi postavy Krista, Panny Márie, sv. Petra a sv. Pavla a ďalší svätci.

V Jánovej hrobke bola údajne nalezená nádoba s mannou, prechovávaná neskoršie ako cenná relikvia v kaplnke Sancta Sanctorum v Ríme (freska v Lateránskom paláci v Ríme, 11.st.). Za cisára Konštantína Veľkého nechal konštantínopolský patriarcha Johannes Katholikos preniesť Jánove ostatky do Konštantínopola.

Jánovými *atribútmi sú čaša s hadom, orol (v literatúre doby Karola IV. je označovaný ako Ján Orličník), kniha (odkaz na evanjelium) a palma (odkaz na mučenie). Vo výjavoch *Posledného súdu vo francúzskom gotickom sochárstve Ján občas nahrádza Jána Krstiteľa. Naopak na Západe je často spoločne Jánom Krstiteľom zobrazovaný (Kubertova stóla,*

Winchester, 9.st.), pričom Ján zastupuje Nový zákon a Ján Krstiteľ reprezentuje završenie starozákonných prorociev.

Sv. Ján bol v stredoveku veľmi obľúbený ľudovými vrstvami, preto býval zobrazovaný na emporách kostolov. Z jeho nápisov sú najbežnejšie "Passus sub Pontio Pilato" (Trpel pod Pilátom), prevzaté z *Apoštolského vyznania viery, ďalej úvodný verš z Jánovho evanjelia: "In principio erat Verbum" (Na počiatku bolo Slovo) a verš zo Zjavenia (22,2): "Lignum vitae affereus fructus" (Strom života, ktorý rodí ovocie). Jánovi je zasvätených 181 starobylých kostolov a veľa novších. Stredoveké apokalypsy často zahŕňajú aj výjavy z jeho života. Najstarší cyklus zo života sv. Jána sa nachádzal na mozaike predsiene baziliky S. Giovanni in Laterano v Ríme, ktorá pôvodne slúžila ako pápežská rezidencia (8.-13.st.), kým nebola v 16.storočí prestavaná v barokovom slohu a premenená na letné rímske sídlo pápežov a v 19.storočí na múzeum. Epizódy z Jánovho života sa objavujú v 13.storočí na vitrážach francúzskych katedrál (Remeš, Bourges, Lyon atď.) a na freskách talianskych kostolov (Giotto, Filippo Lippi). Od raného kresťanstva má sv. Ján na západných zobrazeniach mladistvú tvár bez fúzov (na Východe s fúzami), svetlé, dlhé vlasy. V úlohe evanjelistu a autora Zjavenia býva zobrazovaný ako bielovlasý stavec. Ján je patrónom teológov, spisovateľov a všetkých, ktorí sa zúčastňujú na tvorbe kníh.

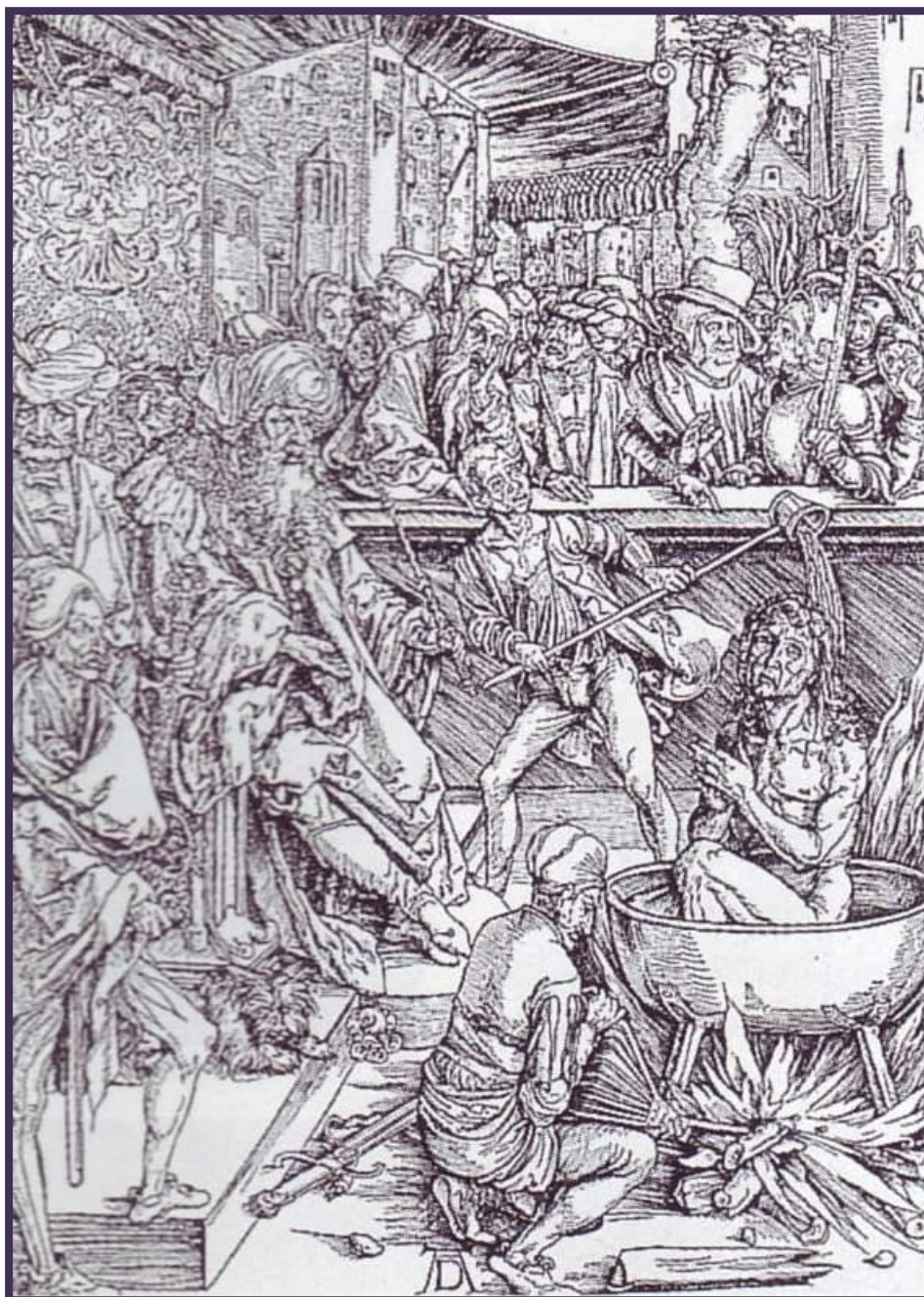
*

Skalnatý ostrovček **Patmos** (gr. jasle) je jedným z ostrovov prináležiacich k súostroviu Dodekanes (Dvanásť ostrovov), dnes grécke súostrovie Južné Sporady v Egejskom mori. Nachádza sa asi 55km od juhozápadného pobrežia Malej Ázie, oproti Milétu (Skutky 20,15) a 75km od Efezu. Roku 95 naň z Efezu vyhostili na niekoľko mesiacov apoštola Jána.

Dnes nie je jasné, prečo na Patmos Ján prišiel a už vôbec nie je isté, či bol na ostrove v čase písania Zjavenia. Niektorí bádatelia si myslia, že Ján prišiel na ostrov dobrovoľne ako misionár, alebo že prišiel na ostrov hnaný túžbou poznať Božie tajomstvo. Súčasní bádatelia predpokladajú, že apoštol svojimi predošlými vystúpeniami a svedectvami o mesiášovi Kristovi spôsobil okolo seba rozruch, preto bol na Patmos deportovaný. Zdá sa však, že to nebolo ťažké väzenie. Ostrov mal príjemnú klímu a kameňolomy na ňom neboli, tie sa nachádzali na Sardínii. Ján však ťažko mohol na ostrove šíriť vieru, lebo bol takmer neobývaný. Pre ten účel by bol vhodnejší ostrov Samos.

Ostrov Patmos je približne 12km dlhý a 7km široký a má rozlohu 39 km². Na východe má prístav **Skala** (gr. Schody), kam prichádzali lode z pevniny. Na ostrove bolo jediné mestečko. Na pamiatku Jánovho pobytu tu v 4.storočí založili kláštor sv. Jána a v 16.storočí kláštor Zjavenia s posvätnou jaskyňou. V kláštoroch sa nachádzajú početné významné rukopisy. Ostrov patril do roku 1920 Turecku, potom Taliansku a od roku 1947 patrí Grécku.

Niektorí biblisti sa domnievajú, že jeho zvrásnený, vulkanický povrch, vrchy dosahujúce výšky 260m a more, ktoré ho obklopuje a v ktorom sa zrkadlia východy a západy slnka, sa odrážajú v niektorých opisoch Zjavenia; konkrétne majú na mysli magický obraz skleneného mora zmiešaného s krištálom (4,6: Oslava Boha stvoriteľa/ *Dvadsaťštyri starcov*) alebo skleneného mora zmiešaného s ohňom (15,2: *Pieseň Mojžiša a Baránka/Sedem pliaň*).

MUČENIE SV. JÁNA EVANJELISTU (1498) ALBRECHT DŮRER

MUČENIE SV. JÁNA VO VRIACOM OLEJI (15. STOROČIE)

STEFAN LOCHNER

MUČENIE SV. JÁNA (15. – 16. STOROČIE) LEVOČSKÝ OLTÁR

RELIÉF